

Ivana A. Knežević*

Univerzitet u Beogradu, Pravoslavni bogoslovski fakultet
Srbija

Zoran A. Ranković**

Univerzitet u Beogradu, Pravoslavni bogoslovski fakultet
Srbija

KA SAKRALNOM ORTOGRAFSKOM STANDARDU – PISANJE VELIKOG SLOVA U STROGO NAUČNOM PODSTILU RELIGIJSKOG STILA: PRIMERI IZ TEKSTOVA NA SRPSKOM I ENGLSKOM JEZIKU

Originalan naučni rad
UDC 81'35:[81'276.6:27-1]
811.163.41::811.111

Ovaj rad bavi se pitanjima odstupanja ortografske norme u sakralnim tekstovima od standardne pravopisne norme srpskog i engleskog jezika u pojedinim slučajevima upotrebe velikog slova pri pisanju određenih zajedničkih imenica, zamenica, činova svetosti, titula sveštenih lica, eklisionima, ikonima, i sl. Cilj ove analize je da se sagledavanjem i utvrđivanjem tipologije odstupanja pristupi, teorijski i praktično, uspostavljanju ortografske norme u teološkim naučnim tekstovima. Analiza tekstova strogo naučnog podstila religijskog stila izvršena je komparativnim pristupom i metodom.

Odstupanje od ortografske norme ali i nedoslednosti kada je u pitanju upotreba velikog slova u pisanju izvesnih reči u većoj meri zastupljeni su u srpskom jeziku nego što je to slučaj u engleskom. Međutim, odluka o upotrebi velikog slova koja odstupa od opštejezičke pravopisne norme je i stvar ličnog autorovog opredeljenja i izraza.

Ključne reči: ortografska norma, sakralni ortografski standard, naučni stil teologije, strogo naučni podstil, srpski jezik, engleski jezik.

1. Uvod

U teološkim tekstovima kao i u tekstovima iz sfere pravoslavne duhovnosti primećuje se pojava odstupanja od pravopisne norme kada je u pitanju upotreba velikog slova u pisanju izvesnih reči. Odstupanje od ortografske norme ali i nedoslednosti u većoj su meri zastupljeni su u srpskom jeziku nego što je to slučaj u engleskom. Takođe, ova pojava „nepoštovanja“ norme kao i „nepostojanja“ jedne određene u tekstu ili tekstovima jednog istog autora naročito je zastupljena u književnim ali i administrativnim radovima. Najmanji stepen subjektivnosti autora i proizvoljnosti u upotrebi velikog slova, svakako, očekuje se u teološkim naučnim radovima, prvenstveno strogog (pod)stila. Iz tog razloga u ovom radu razmatraćemo datu problematiku na primerima naučnih teoloških radova strogog, akademskog podstila.

---

* Pravoslavni bogoslovski fakultet; Mije Kovačevića 11b, Beograd, Srbija; e-mail: iknezevic@bfspc.bg.ac.rs

** Pravoslavni bogoslovski fakultet; Mije Kovačevića 11b, Beograd, Srbija; e-mail: zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

2. Modalnost upotrebe

Za većinu naučnih radova iz oblasti teologije karakteristična je i specifična upotreba velikih slova koja nije u potpunosti u skladu sa pravopisnom normom, a zapaža se i nekonzistentnost u njenoj primeni u naučnim teološkim tekstovima, pa često i u jednom istom tekstu, kako srpskog tako i engleskog jezika. Naime, govorićemo načelno o postojanju pravopisnog standarda na nivou religiolektu (pravoslavnog, u ovom slučaju) koji se primenjuje na oblikovanje tekstova religijske orijentacije, s jedne strane i postojanju standarda koji se ostvaruje u sekularnim tekstovima, s druge strane (Končarević 2009: 11-38). Reč je o upotrebi velikog slova kod pisanja nekih zajedničkih imenica (npr. *Krst Gospodnji*, *Grob Gospodnji*, *Crkva*, i sl.); zamenica – pre svega ličnih ali i prisvojnih, pokaznih i odnosnih, koje se odnose na Hrista, Bogorodicu i Svetu Trojicu (*On*, *Njemu*, *Koji*, *Njena*, i dr.); teonima – naziva za Boga, Bogorodicu, Svetu Trojicu, kao i za pridev izveden od imenice Bog (*Božiji*); atributa u imenima svetitelja (*Jovan Krstitelj*); čin svetosti; titule sveštenih lica (*Njegova Svetost*); zvanja verskih poglavara (vladika); eklisionima (*Sveti Sava*, *crkva Svetog Save*); ikonima (nazivi ikona); naziva administrativnih jedinica; naziva pripadnika religija. Sakralni ortografski standard ne podudara se uvek sa pravopisnom normom srpskog jezika kada je reč o upotrebi velikog slova u pisanju nekih gore pobrajanih pojmova (Končarević 2009: 11-38). Odstupanja od norme, tj. češće pribegavanje upotrebi velikog slova pri pisanju određenih klasa reči (prvenstveno agionima) izraziti su markeri religijskih tekstova, ne samo kada je u pitanju oblikovanje tekstova administrativnog, književnoumetničkog (pod)stila religijskog stila i nekih njegovih žanrova (bogoslužbeni, patristički, i sl.), već i samog naučnog teološkog stila. Ovo posebno važi za sakralni standard srpskog jezika, dok je u engleskom jeziku prema opštejezičkoj normi upotreba velikog slova frekventnija nego u opštejezičkoj normi srpskog jezika, pa ove razlike u sakralnoj sferi engleskog jezika jesu manje upadljive, ali ne treba ih zanemarivati.

Upotreba velikog slova je modalnog karaktera, odnosno u skladu je sa autorovim odnosom prema predmetu o kome govori i njegove konotativne dimenzije. Obeležavanje velikim slovom je donekle fakultativno i može se smatrati emocionalnim i ekspresivnim sredstvom, čak i u strogo naučnim radovima teologije. Veliko slovo donosi sobom dodatni sadržaj – ne samo u vidu emocionalnih već i valorizatorskih informacija. Uz to, u naučnim radovima oseća se posebna potreba da se velikim slovom istakne neobuhvatnost, nadsaznajnost duhovnih pojmova i kategorija i njihova različitost u odnosu na pojave opipljive stvarnosti. To je i razlog šarolikosti u upotrebi velikog slova kako u srpskom tako i u engleskom tekstu teoloških naučnih radova. Upravo zbog ovakve raznolikosti i

nedoslednosti u upotrebi velikog slova teološki naučni radovi mogu izgubiti na svojoj ozbiljnosti i naučnosti. Ne bi se trebalo pomiriti sa konstatacijom u *Pravopisu srpskog jezika* da pisanje velikog slova u onim stilovima u kojima se to primenjuje kao posebna obeležnost izraza i stilističko sredstvo a da bi se postigao poseban utisak (gde se pre svega u vidu ima verski markirani tekst) nije predmet jezičkog i pravopisnog normiranja, posebno kad se istovremeno ukazuje na primere izmene pravila pisanja velikog slova kod onih pitanja koji su „obrađena i razrađena“ (Pešikan, Jerković i Pižurica 2009: 38, 40). Postojeća neujednačenost i nedoslednost u upotrebi velikog slova ne priliči ozbiljnim naučnim radovima, a kako bi se ona izbegla trebalo bi je ozbiljnije uzeti u razmatranje i normom regulisati upotrebu velikog slova, a gde je to nužno ostaviti i mogućnost tolerisanja „dubleta“ – alternativnih mogućnosti. Međutim, i ova fleksibilnost trebalo bi da bude svedena na najmanji mogući stepen. Ovo važi kako za srpski tako i za engleski jezik, s obzirom da je analiza korpusa na oba jezika pokazala slične karakteristike, tj. ne samo odstupanje od propisane pravopisne norme već i varijacije u okviru jednog istog teksta, što se posebno odnosi na radove na periferiji naučnog stila.

3. Komparacija stanja u engleskom i srpskom jeziku

Sličnosti i razlike, u upotrebi velikog slova između engleskog i srpskog jezika, kao i specifičnosti, varijacije i nedoslednosti u svakom ponaosob najbolje ilustruje komparativna analiza izvršena na primeru rada strogo naučnog stila, *The Byzantine Legacy in the Orthodox Church*, i njegovog prevoda na srpskom jeziku (*Vizantijsko nasleđe u Pravoslavnoj crkvi*), ali i primeri u istim jezicima iz drugih radova strogo naučnog stila.

Prisvojna zamenica koja se odnosi na Gospoda piše se velikim slovom, iako u rečniku *Encarta* nalazimo preporuku da zamenice kao antecedensi koje se odnose na Boga treba pisati malim slovom (npr. God in *his* wisdom...). Tako imamo primer:

If Christ had to die voluntarily, says the Moslem, then the Christians must thank the Jews for having contributed to the realization of God's will, since everything which happens is in accordance with His will (Meyendorff 1982: 98-99).

Odnosno u prevodu:

Ako Hristos nije umro svojom voljom, kažu muslimani, tada hrišćani moraju zahvaliti Judejima na doprinosu ostvarenja Božje volje, jer *sve* što se dešava dešava se u skladu sa Njegovom voljom (Majendorf 2006: 128).

U drugom radu strogo naučnog stila *The New Testament: An Introduction* prisvojna ili povratna zamenica koja se odnosi na Gospoda piše se malim slovom:

It was only through Paul that his converts learned about this "Jerusalem above" as their "free mother", but he drew it directly from the words of Isaiah; he was simply proclaiming "God's gospel, promised beforehand" by God himself in the book of "his prophet" Isaiah (Tarazi 1999: 113).

U srpskom jeziku pravopisna norma nije usaglašena kada je reč o upotrebi velikog slova za reč *Bog*, izveden pridev *Božiji*, ustaljene perifraze ili zamene imena Božijeg (*Svevišnji*, *Gospod*), višečlanih teonima (*Sveta Trojica*, *Sveti Duh*) i zamenica koje se odnose na Boga, dok se sakralni standard opredeljuje isključivo za upotrebu velikog slova. Međutim, u radovima strogo naučnog stila na srpskom jeziku javlja se šarenilo, ali i nedoslednosti u jednom istom radu, npr:

Ako je tako, nastavlja dalje Palama, kako onda Varlaam misli da samo jednoj od ovih sila (to jest suštini) pripiše bespočetnost (izjednačavajući time Boga sa Njegovom suštinom), a ostalima (životu, svetlosti i slično) ne (Perišić 2001: 42).

Ali nailazimo na nedoslednosti u pisanju iste reči nekoliko redova niže:

Tako Palama, uz pomoć Areopagita, pokazuje da suština ne može biti drugo ime za Boga, nego samo za jednu od njegovih sila – onu koja svemu što postoji daje suštinu (Perišić 2001: 42).

Ili veliko slovo kod pokaznih i odnosnih zamenica, a malo kod povratne zamenice:

I da bi to ilustrovao, navodi citirani odeljak: „I govoreći sa Mojsijem, Bog nije rekao: 'ja sam suština', nego: 'ja-sam-Onaj-koji-jeste', jer Onaj-koji-jeste nije iz suštine nego je suština iz Onoga-koji-jeste, pošto upravo Onaj-koji-jeste obuhvata u sebi vascelo bitije" (Perišić 2001: 42).

Bez obzira na konkluzivnost ovog Palaminog argumenta, koju ćemo sada ostaviti po strani, trebalo je ipak ovaj argument navesti *in extenso*, jer se samo iz njegove celine da sagledati smisao i domet na početku navedenog odeljka o Onome-koji-jeste (Perišić 2001: 43).

Završavajući ovu primedbu upućenu Varlaamovom neodrživom izjednačavanju Boga sa suštinom (pošto je ovaj tvrdio da je samo jedno bespočetno, to jest suština Božija), Palama dodaje da čak i ako umesto reči „suština“ Varlaam koristi reč „Bog“ (kao što bi i trebalo ukoliko želi da označi Onoga koji sve ove sile sadrži ujedinjavajući ih na jedinstven način), onda bi trebalo da pridevu „bespočetan“ (ἀσπαρχος) doda i izraz „po prirodi“ (φύσει), te da kaže: „jedan je po prirodi bespočetni Bog“, da ne bi pomešao Boga Koji je nestvoren i bespočetan po prirodi sa svetima koji su to isto *po blagodati* (χάριτι) (Perišić 2001: 43).

Naprotiv, tvrđenje da je suština iz Onoga-koji-jeste, a ne obratno, značilo bi *samo* to da životvorna, sušt(in)otvorna i ostale sile Božije potiču od samog Boga (Onoga-koji-jeste) kao pripadajuće Njegovoj nestvorenoj prirodi, a nisu stvorene (tvarne) (kao što je to, na primer, mislio Varlaam) (Perišić 2001: 43).

U redovima koji slede pokušaću da pokažem: a) da je u konkretnom slučaju ovog Palaminog odeljka u pitanju ova druga alternativa, i b) *da uprkos tome* važi prvenstvo ličnosti Božije nad Njegovom suštinom (Perišić 2001: 43).

Sveta Trojica ima suštinu koja je energetska, ali se ove Božanske energije saopštavaju tvorevini *isključivo* putem Božanskih Ličnosti, a nikako bezličnim izlivom bezlične suštine. Tačno je da *energije pripadaju suštini*, ali je isto tako tačno da *suština pripada ličnosti*. Stoga je svako delovanje Božije *lično* (Perišić 2001: 46).

Ne postoji energija koju bi imalo samo jedno Lice Svete Trojice a da je istovremeno nemaju i druga dva, budući da su energije svojstva iste im prirode. Tako i Božanska

suština i Božanske energije te suštine upućuju na Božanske Ličnosti, jer je sama suština Božija lična (Perišić 2001: 47).

Takvo shvatanje bi nas, međutim, vratilo na origenizam, u kojem Bog mora biti Tvorac, a time i tvorevina mora (bar kao zamisao Božija) biti savečna Bogu (Perišić 2001: 45).

Bog je, naime, Bog, bio On Tvorac ili ne (Perišić 2001: 46).

Dakle, suština Božija postoji zato što postoje Otac, Sin i Sveti Duh. Kada ne bi bilo Ličnosti Svete Trojice, ne bi bilo ni Božije suštine (Perišić 2001: 46).

Jer, samo nekoliko redova niže Plotin objašnjava da samo „ako zaista postoji neki (trenutak) vremena od koga je počeo (da postoji), (tek) tada bi se u pravom smislu te reči moglo reći da On stvara sebe“, a inače, ako On postoji i pre večnosti, to (stvaranje samoga sebe) onda treba shvatiti samo u prenosnom smislu „sklada tog stvaranja i Njega samog“ (Perišić 2001: 47).

Ali na nekim mestima u istom radu pridev Božanski napisan je malim slovom, npr: I nastavlja: „Ili je svaka božanska sila bespočetna, ili to nije nijedna“ (Perišić 2001: 42).

U engleskom jeziku zajednička imenica *church* piše se malim slovom ako se odnosi na građevinu, a velikim ako se odnosi na instituciju, određenu versku zajednicu, pri čemu se i pridev ispred takođe piše velikim slovom, npr:

After exercising his duties for a while, he retired to the monastery of St. Sabbas in Palestine and became one of the most famous theologians and hymnographers of the Greek Church (Meyendorff 1982: 91).

Byzantine polemical literature has largely determined the official canonical attitude of the Church towards Islam, an attitude which is reflected in the rites of the reception of Moslem converts to Christianity (Meyendorff 1982: 102).

Imenica *crkva* piše se u srpskom jeziku, a u konkretnom prevodu, malim slovom ako se odnosi na objekat, građevinu, ali velikim ako se odnosi na instituciju. U drugom slučaju se i pridev koji ukazuje na pomesnu crkvu, tipa *grčki, srpski, ruski*, i sl. ispred imenice piše velikim slovom (Grčka Crkva), npr:

Posle izvesnog vremena kada je obavljao svoje dužnosti, povukao se u manastir Svetoga Save u Palestini i postao je jedan od najpoznatijih bogoslova i himnografa Grčke Crkve (Majendorf 2006: 119).

Sličan stav ko Lavovljevi zapaža se i u pismima njegovog savremenika patrijarha Germana, koji je oko 720. godine, još uvek predstavljao zvaničan stav države i Crkve o ikonama (Majendorf 2006: 138).

Ili u radu „Evharistijska teorija ličnosti i pravoslavna veronauka“:

To znači da i u slučaju konkretnog istorijskog oblika Pravoslavne Crkve od Istoka elementi pobrojanih obrazaca mogu da obitavaju uzajamno prepleteni (Lubardić 2001: 52).

Iako u rečniku Encarta stoji preporuka: “Lowercase *church* unless it is part of the name of a building or religion (We went to *church* on Sunday). But: First Presbyterian *Church*, Native American *Church*“, u radu *The New Testament: An Introduction* imenica *church* koja se odnosi na Crkvu kao instituciju napisana je malim slovom:

And only Paul's interpretation effectively secured the full membership of the living Gentiles as equals alongside their Jewish counterparts in the *one church* of the *one* God (Tarazi 1999: 114).

Za razliku od srpskog jezika gde se nazivi pripadnika religija i odgovarajući pridevi (*pravoslavni, katolički, i sl.*) pišu malim slovom, u engleskom je po pravilu veliko slovo, a u pisanju prideva *Orthodox* pravi se izvesna razlika. Naime, kada se odnosi na pravoslavnu veru piše se velikim slovom, kao i nazivi za ostale veroispovesti, ali u značenju „onaj koji sledi tradicionalno učenje“ piše se malim slovom. U rečniku *Encarta* stoji:

Orthodox adjective

1. Eastern Orthodox Church: relating to the Eastern Orthodox Church

2. Orthodox Judaism: relating to Orthodox Judaism

Orthodox noun Orthodox (*plural* Orthodoxes)

member of Eastern Orthodox Church: a member of the Eastern Orthodox Church

Ali:

orthodox adjective

following traditional doctrine: following the established or traditional rules of social behavior, a philosophy, or a faith.

Međutim u radu *The Byzantine Legacy in the Orthodox Church* javlja se sledeći slučaj:

We know that the spiritual and intellectual encounter of Muhammad and the first generations of his followers with Christianity involved not the imperial *Orthodox Church*, but the Monophysite and the Nestorian communities which made up the majority of the Christian population in Arabia, Egypt, Syria and Mesopotamia (Meyendorff 1982: 89).

Ali nešto potom stoji:

On the other hand, it can be asked whether, in some instances, such Byzantine interpretations of Islam doctrine as the alleged belief in the spherical shape of God or the leech as the origin of man, did not, in fact, come from some forms of popular Arab religion – distinct, of course, from *orthodox Islam* – which were known to the Byzantine (Meyendorff 1982: 101).

Nazivi ostalih veroispovesti, njihovih pripadnika i odgovarajući pridevi u engleskom jeziku pišu se, naravno, velikim slovom, (za razliku od srpskog), npr:

When the *Moslem* objects to the doctrine of the death of Christ - the person of Christ is made up of a body and a soul, their separation would mean the disappearance of Christ as a person - Theodore answers by referring to the Orthodox doctrine of the hypostatic union which is based upon the unity of Christ's *divine* hypostasis which is and remains, even in death, the unifying factor of all the elements composing the God-man (Meyendorff 1982: 98).

Ili:

Limitations of space do not permit me to do more than offer a few selected examples illustrating various attitudes of the Byzantines towards the Moslem faith (Meyendorff 1982: 90).

Unfortunately, a close examination of his work reveals very few writings connected with Islam (Meyendorff 1982: 91).

It follows a description of the sect of the Αυτοπροσκόπται (a peculiar deviation of Christian monasticism) and precedes the paragraph on the Iconoclasts. In some manuscripts Islam figures under No. 100 and follows immediately after the Monothelites (No. 99) (Meyendorff 1982: 92).

Međutim, nešto dalje u tekstu nalazimo malo slovo za istu reč, pri čemu rečnik *Encarta* beleži samo varijantu napisanu malim slovom:

The veneration of the cross is more pronounced, and we know that it was preserved even by the iconoclasts themselves (Meyendorff 1982: 107).

Dalje:

In fact, the contact of early Islam with Christianity involved the Monophysite and the Nestorian communities, certainly not the Arians, and the appellation ascribed by John to the Moslems because they cut away from God the Logos and the Spirit, is but a reply to the Moslem accusation directed against Christians that they are ἑταίρισται - "those who admit partners of God" (Meyendorff 1982: 96).

Of his fifty-two short Greek treatises, most were composed in the form of dialogues with various heretics encountered by the author (Nestorians, Monophysites, Origenists) and seventeen are directed against Islam (Meyendorff 1982: 97).

Definicije ovih termina u rečniku *Encarta* glase:

1. Nestorian *adjective*

relating to Asian Christian group: relating to an Asian Christian denomination that believes that two distinct persons, one divine and the other human, existed in Jesus Christ. This doctrine was declared heresy in AD 431.

noun (plural Nestorians)

member of Nestorian group: a member of the Nestorian denomination

[15th century. From late Latin *Nestorianus*, named for *Nestorius* (AD 428–31), patriarch of Constantinople, who originated the doctrine.]

2. Monophysite (*plural Monophysites*) *noun*

believer in Jesus Christ's single nature: somebody who believes that Jesus Christ has a single inseparable nature that is both human and divine. This belief is held by the Coptic and Armenian churches among others.

[Late 17th century. Via ecclesiastical Latin *Monophysita* from ecclesiastical Greek *monophusitēs*, from *phusis* "nature".]

Monophysitic, *adjective*

Monophysitism, *noun*

U srpskom jeziku koriste se mala slova za nazive veroispovesti (hrišćanstvo, muhamedanstvo, katoličanstvo, islam i sl.) kao i za odgovarajuće nazive za pripadnike datih veroispovesti (hrišćani, muslimani, katolici, i sl.), pa u prevodu na srpski nekih gore navedenih primera stoji, npr:

Ograničeni prostor mi ne dozvoljava da učinim nešto više od iznošenja nekoliko izabranih primera koji oslikavaju različite stavove Vizantinaca prema muhamedanskoj veri (Majendorf 2006: 118).

Nažalost, iscrpnom analizom njegovih dela dolazimo do toga da je mali broj njih koji govore o islamu (Majendorf 2006: 120).

Islam se, prilično iznenađujuće, tretira kao hrišćanska jeres i to posle opisa sekte Αυτοπροσκόπται (čudnim iskrivljenjem među hrišćanskim monasima) i prethodi odeljku o ikonoborcima. U nekim rukopisima islam je pod brojem 100 i odmah je iza monotelita (pod brojem 99) (Majendorf 2006: 120).

Od 52 kratka spisa na grčkom jeziku, većina je napisana u vidu dijaloga s različitim jereticima koji su se susreli sa njim (nestorijanci, monofiziti i origenisti), a 17 je upereno neposredno protiv islama (Majendorf 2006: 126).

Međutim, u prevodu na srpski jezik postoje nedoslednosti:

Do kraja omajadskog perioda, ovi sirijski ili koptski hrišćani su bili glavni i praktično jedini predstavnici Hrišćanstva u kalifatu (Majendorf 2006: 117).

I nešto dalje:

U stvari, dodir ranog islama sa Hrišćanstvom je uključio i monofizitske i nestorijanske, ali ne i arijanske zajednice (Majendorf 2006: 125).

Svete ikone su imale važnu ulogu u ovom ratu, jer su ponekad bile simbol Hrišćanstva u borbi protivu bezbožnika, a ponekad su bile islamski argument za hrišćansku idolatriju (Majendorf 2006: 139).

Tako prema patrijarhovom pismu, arapski zatvorenici u Carigradu mogli su da se mole na svoj način, bez bilo kakve prinude da pristupe Hrišćanstvu, a sa druge strane, kalif je pristao da ne proganja hrišćane (Majendorf 2006: 140).

S druge strane, niko ne može da pobije postojanje, posebno u kasnijem periodu, neke vrste povezanosti muhamedanstva i Hrišćanstva na nivou duhovnosti i pobožnosti (Majendorf 2006: 145-146).

Iz gore navedenog jasno je da se neretko sreću i primeri upotrebe velikog slova za naziv veroispovesti samog autora i odgovarajućih pripadnika, što je izraz ličnog autorskog pečata. Ovde, međutim, i sam prevodilac odlučio se da upotrebi inicijalno veliko slovo za reč *hrišćanstvo* kao vlastitu veroispovest, a čak u istoj rečenici reč *muhamedanstvo* odredio je malim slovom. Ipak, ni u ovome nije bio dosledan kroz celokupni tekst prevoda. U slučajevima koji slede nazive pripadnika religija i odgovarajuće prideve odredio je malim slovom:

Prvi susret muhamedanstva i pravoslavnog hrišćanstva zbio se na bojnopolju, u ratovima koji su počev od VII veka Arabljani vodili protiv grčkih careva (Majendorf 2006: 117-118).

Upravo iz njih saznajemo da je postojao dobar odnos i međusobna trpeljivost u odnosima muslimana i hrišćana, posebno kada se zna da su protivnici mogli oštro da reaguju u slučaju zloupotrebe dobrih odnosa (Majendorf 2006: 140).

Engleski pravopis ostaje, naravno, dosledan:

The first encounter of Islam with Orthodox Christianity took place on the battlefield. In the wars which since the seventh century opposed the Arabs to the Greek emperors (Meyendorff 1982: 89-90).

Nazivi svetih knjiga poput *Kurana*, *Biblije*, kao i svetog kamena u Meki ispisana su u oba jezika velikim slovom:

But the Qurran is one, even if many copies can be made of it; in the same way, God is one and three (1528 CD) (Meyendorff 1982: 97).

John refers to a pre-Islamic Meccan cult of Aphrodite, named Χαβέρ or Χαβάρ by the Arabs, which survived in the form of the veneration of a sacred stone, the Ka'aba (Meyendorff 1982: 94-95).

Ali jedan je Kuran, iako je napravljeno mnogo prepisa, a na taj način je Bog Jedan i Trojica (Majendorf 2006: 126).

Jovan govori o preislamskom kultu boginje Afrodite u Meki, nazvane Χαβέρ ili Χαβάρ kako su je zvali Arabljani, koji je ostao samo preoblikovan u poštovanje svetog kamena, Ka'ba (Majendorf 2006: 123).

U engleskom jeziku imenica *apostle* piše se velikim slovom ako stoji ispred vlastitog imena. U ovom slučaju se ispred ove imenice nalazi i određeni član *the*, npr:

The Acts of the Seventh Council seem to suggest that John inherited his father's post, for they compare his retirement to St. Sabbas to the conversion of the Apostle Matthew, who, before he became a follower of Christ, was a „publican“, i.e., a „tax-collector“ (Meyendorff 1982: 91).

U prevodu na srpski jezik imenica *apostol* piše se malim slovom.

Uz vlastito ime svetoga često nalazimo prideve (deskriptore, lokalizatore, agnomene, etnonime) koji su neka vrsta zamene za prezime i pišu se u oba jezika velikim slovom, u engleskom npr: John of Damascus, Nicetas Byzantium, Demetrius Cydon, Nicholas Mysticus, Bacchus the Young, Elias the New, ili u srpskom: Jovan Damaskin, Nikita Vizant, Dimitrije Sidonski, Nikola Mistik, Vakho Mlađi, Ilija Novi, i sl.

U srpskom jeziku pridev *sveti* različito se piše, naime, malim slovom ako se nalazi ispred imena svetoga, a velikim ako je u vezi sa nazivom manastira, hrama, crkve kao građevine, ili se odnosi na Svetu Trojicu. U prevodu na srpski (*Vizantijsko nasleđe u Pravoslavnoj crkvi*) imamo, npr:

Ako je Kuran pozivao na sveti rat protiv „onih koji sebe opisuju kao zajedničare sa Bogom“, tj. hrišćana koji veruju u Svetu Trojicu – Vizantinci su zauzvrat optuživali, poput svetog Jovana Damaskina, pripadnike muhamedanstva kao „preteče antihrista“ (Majendorf 2006: 118).

Posle izvesnog vremena kada je obavljao svoje dužnosti, povukao se u manastir Svetoga Save u Palestini i postao je jedan od najpoznatijih bogoslova i himnografa Grčke Crkve (Majendorf 2006: 118).

U engleskom isti pridev uvek piše se velikim slovom:

If the Qurran appealed to a holy war against "those who ascribe partners to God" - i.e., Christians who believe in the Trinity - the Byzantine retaliated, after the example of St. John of Damascus, by considering Islam as a "forerunner of Antichrist" (Meyendorff 1982: 90).

Ili:

the Holy Land = Sвета Zemlja

Ali:

St. Barbaros = Sveti Varvar

Ovde se javlja nedoslednost prevodioca – pridev *sveti* u ovom slučaju pisao je velikim slovom a da se pri tom ne odnosi na naziv crkve ili manastira.

Takav slučaj javlja se i u radu „Ličnost i suština u teologiji svetog Grigorija Palame“:

Da li u teologiji Svetog Grigorija Palame ličnost ima prvenstvo nad suštinom (Perišić 2001: 41)?

Crkvena titula uz vlastito ime u engleskom jeziku piše se velikim slovom, a u prevodu na srpski stoji malo slovo, npr: Patriarch *Germanus*, Patriarch *Photius*, ali patrijarh *German*, patrijarh *Fotije*, i sl. Mada se u sakralnom standardu primenjuje veliko slovo, čak i kada je u pitanju više komponenti titula (npr. *Vaše Preosveštenstvo*, *Njegova Svetost*).

Kada je reč o *Časnom Krstu* u srpskom kao i engleskom jeziku data reč piše se velikim, a izuzetno retko malim slovom, jer imenuje unikatan, jedinstven pojam (Krst na kome je Gospod Isus Hristos raspet). U rečniku *Encarta* nalazimo pod brojem 3. obe varijante, naime:

3. Cross *or* cross wooden structure Jesus Christ died on: the specific wooden cross on which Jesus Christ was crucified.

Međutim, u originalu na engleskom nalazimo malo slovo:

And here is an interesting passage concerning the veneration of the cross and the icons... (Meyendorff 1982: 107).

U prevodu, pak, stoji veliko slovo i po sredi je, verovatno, omaška prevodioca koji je trebalo da upotrebi malo slovo jer se ne govori o Časnom Krstu:

Dalje sledi zanimljiv odeljak koji se odnosi na poštovanje Krsta i ikona... (Majendorf 2006: 137).

Među analiziranim radovima na srpskom jeziku strogo naučnog podstila izdvajamo posebno frekventnu upotrebu velikog slova u radu *Duhovnost pravoslavlja* koji se po tome znatno više približava sakralnoj normi a udaljuje od standardne opštejezičke pravopisne norme:

Nije zato bez razloga to što svaka naša molitva i svako bogoslužjenje započinje obraćanjem Svetome Duhu, prizivanjem – *epiklezom* Duha Svetoga Utešitelja (Jevtić 1990: 5).

Sveti Grigorije Bogoslov, u svom poznatom *V Teološkom slovu*, kaže da se naše hrišćansko blagočešće (tj. hrišćanska vera i pobožnost) utemeljuju u Duhu Svetome, da od Njega i počinje istinska teologija (Jevtić 1990: 5).

Najpre bih hteo da kratko kažem nešto o liturgijskom karakteru pravoslavnog bogoslovlja o Svetome Duhu (Jevtić 1990: 5).

Nasuprot tome, prema standardnoj pravopisnoj normi srpskog jezika pravilo je da se kod višechlanih teonima samo prvi član piše velikim slovom (Duh sveti, Sveti duh, Sveta Trojica, itd.).

Da od Duha Svetoga zaista i započinje teologija, to potvrđuje i bogoslužbena pesma Pravoslavne Crkve: „*Svjatim Duhom bogoslovije...*“ (Jevtić 1990: 5).

Tom molitvom Duhu Svetome započinje i naša Sveta Liturgija – Evharistija Crkve (Jevtić 1990: 5).

Ovo nas navodi na zaključak da za Crkvu Duh Sveti Utešitelj i jeste Car Nebeski i samo to Carstvo Nebesko (Jevtić 1990: 5).

Podsećam ovde na onu poznatu rukopisnu varijantu u tekstu „Očenaša“, koju naročito ističu veliki Kapadokijski Oci (posebno Grigorije Niski), gde je umesto prozbe „Da dođe Carstvo Tvoje“, stoji: „Da dođe Duh Tvoj Sveti“ (Jevtić 1990: 5).

Da pomenemo trojicu svetih bogoslova – Sv. Jovana Bogoslova, Apostola i Jevanđelista, zatim Sv. Grigorija Bogoslova, i Sv. Simeona Novog Bogoslova (Jevtić 1990: 6).

Prve 4 glave Otkrivenja u stvari čine jedno proročko viđenje Večne liturgije pred Prestolom Božijim, opis i izlaganje eshatološke Evharistije Crkve (Jevtić 1990: 6).

Isti Simeon kaže da su Svetitelji, kao sveti bogoslovi, teološki slavoslovili Onoga Koji ih je liturgički preporodio, to jest, Duha Svetoga Utešitelja (Jevtić 1990: 6).

Da pređemo sada na sledeću tačku pravoslavne Pnevmatologije. To je ona istina po kojoj je pravilna Pnevmatologija moguća i shvatljiva samo u kontekstu pravilne (=pravoslavne) Trijadologije (Jevtić 1990: 7).

Ova misijska ili *ikonomijska* strana („Ikonomija“ u biblijskom smislu: *Οικονομία* kao kod Apostola Pavla) ili uloga Duha Svetoga, pokazuje Njegovo mesto i delatnost u opštem promisaonom planu ili Domostroju Božijem, počev od samog stvaranja sveta pa sve do dolaska realnosti budućeg veka (Jevtić 1990: 8).

Ovo Atanasijevo teološko razlikovanje između *rađanja* i *stvaranja*, tj. između Božanske *prirode* i Božanske slobodne *volje*, bogoslovski su razvili dalje veliki Kapadokijci, naročito Sv. Vasilije Veliki i Sv. Grigorije Bogoslov (o čemu sam opširno i u više navrata pisao) (Jevtić 1990: 9).

Jednom rečju, Sv. Atanasije Veliki i Veliki Kapadokijci u svome bogoslovskom ispovedanju polazili su od večno date realnosti Triju Božanskih Ipostasi i u toj teološkoj perspektivi posmatrali su i Duha Svetoga (Jevtić 1990: 10).

Kao što je poznato, Vasilije je više voleo izraz *ομοτιμος* nego *ομοουσιος*, upravo iz liturgijskih doksologijskih razloga: on je sagledavao sva Tri Lica Svete Trojice u Njihovoj večnoj i jednakoj slavi i ravnoj časti, ne osporavajući naravno Njihovu jednosuštnost, niti osporavajući takođe ikonomijsko postupno javljanje i delovanje Trojičnih Lica u svetu i istoriji, po izvesnom misijskom poretku otkrivenja i delovanja (Jevtić 1990: 12).

Ili kako to veli Sv. Atanasije Veliki: „Sveta i Blažena Trojica nerazdeljiva je i sjedinjena samo sa Sobom... u Ocu i Sinu i Svetom Duhu bogoslovstvena... kao što nam je i Gospod Isus Hristos predao savršenstvo Svete Trojice, Koja je Jedno i Nedeljivo Božanstvo“ (Pismo Serapionu I, 14 i 28 i 32). Ili kao što dodaje Sv. Vasilije Veliki: „Duh Sveti Sobom dopunjuje Mnogoslavnu i Blaženu Trojicu“ (O Sv. Duhu, 18) (Jevtić 1990: 15).

Drugim rečima, ne treba sasvim poistovetiti energiju Duha sa Ličnošću Duha, iako je energija (=dejstvo) nedeljivo od Delatelja i Darodavca blagodatne energije (Jevtić 1990: 16).

Duh Sveti kao „Nevestoukrasitelj“ Crkve Hristove, ostvaruje se u njoj, za nas u svetu, prisustvo i predokušaj eshatološke Tajne Božije, i samo blagodareći tom dejstvu Duha u Crkvi mi se istinski pričešćujemo Hristom Bogočovekom, stupamo u stvarnu zajednicu i opštenje sa Ocem, sa Svetom i Životvornom Trojicom (Jevtić 1990: 17).

Tako Duh Sveti u teologiji Crkve čini Eklisiologiju sastavnim delom Hristologije, Hristologiju i Eklisiologiju tesno povezuje do poistovećenja, kao što se Hristos zaista i poistovećuje sa Svojim Telom, Duh nas krštava u Hrista, učlanjuje u Njegovo Telo, čini nas „sutelesnicima i sukrvnicima“ Njegovim, a to prvenstveno biva u Svetoj Evharistiji, koja i jeste stvarna projava same i poslednje, eshatološke realnosti Crkve (Jevtić 1990: 18).

Jer treba znati da nemamo ni samoga Hrista, ako ne prihvatimo i ne priznajemo da Ga je Otac Duhom Svetim *pomazao* = učinio *Hristom* – Pomazanikom, Bogočovekom (Jevtić 1990: 19).

Jer, možda niko tako kao mi pravoslavni ne zna za tegobe nošenja Krsta Hristovog i idenja za jagnjetom Božijim „kud ono pođe“, te je baš zato neumesna bilo kakva „trijumfologija“ (Jevtić 1990: 21).

U datim primerima velikim slovom pisani su ne samo prethodno navedeni teonimi i agioantroponimi koji se odnose na Bogorodicu, već i neke imenice upotrebljene sa suženom polisemijom, odnosno takve koje imenuju ono što postoji kao jedno, jedinstvenu pojavu, ali su i izraz posebnog poštovanja i ličnog verskog i emocionalnog ispovedanja, kao npr: *Nevesta*, *Crkva*, *Krst* (Gospodnji); ali i imenice kao što su *Apostol* (kada iza toga dolazi vlastito ime, npr: *Apostol Marko*), *Pnevmatologija*, *Domostroj*, *Liturgija*, *Evharistija*, *Eshaton*, *Oci* (Crkve)...; kao i pridevi: *Božiji* (*Carstvo Božije*), čin svetosti – *Sveti* (kada se odnose na Svetu Trojicu, Duha Svetog), *Presveta* (Bogorodica); ređe se koristi i u sledećim slučajevima, npr: *Istočno/Zapadno hrišćanstvo*, *Pravoslavna* (Crkva), *Sveti* (kada se odnosi na svetoga i kada mu sledi vlastito ime, npr. *Sveti Vasilije Veliki*), itd.

4. Zaključak: ka sakralnom ortografskom standardu

Učestalost u pisanju velikog slova, ali i nedoslednost u upotrebi kod istih reči u istom tekstu povećava se u radovima koji se bliže periferiji strogo naučnog stila, posebno u radovima naučno-popularnog stila. Međutim, odluka o upotrebi velikog slova koja odstupa od opštejezičke pravopisne norme istovremeno je i stvar ličnog autorovog opredeljenja i izraza. Sam čitalac takvu raznolikost u upotrebi velikih slova ne doživljava kao nešto neobično, pa ni „nepismeno“. Stiče se utisak da postoji prećutni dogovor da svako prema svom nahodanju, tačnije osećaju (jer se upravo o osećaju ovde i radi) donosi takvu odluku. Teologija je specifična nauka i u tom smislu što, ne samo što se raznolikost i nekonzistentnost toleriše, već se ona kao takva često i ne „primećuje“. Pa ipak, trebalo bi da se u akademskim radovima religijskog stila – na nivou religiolekta – približi određenoj ortografskoj normi, možda, uslovno nazvanoj, *sakralni ortografski standard*, imajući u vidu

upravo specifičnost teološke leksike i semantike. U tom kontekstu, prividna odstupanja od ortografske norme mogla bi se posmatrati i kao specifičnosti religijskog stila.

Literatura

- Jevtić, A. (1990). *Duhovnost pravoslavlja*. Beograd: Hrast.
- Končarević, K. (2009). Grafijsko-ortografska obeležja sakralnog funkcionalnostilskog kompleksa u srpskom i ruskom jeziku (iz sociolingvističke i normativističke perspektive). *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 75, 11-38.
- Lubardić, B. (2001). Evharistijska teorija ličnosti i pravoslavna veronauka. *Bogoslovlje*, LXV (LIX), 1-2, 49-105.
- Majendorf, J. (2006). *Vizantijsko nasleđe u Pravoslavnoj crkvi*. Kraljevo: Eparhijski upravni odbor Eparhije žičke.
- Meyendorff, J. (1982), *The Byzantine Legacy in the Orthodox Church*. New York.
- Microsoft Encarta World English Dictionary*, englesko-engleski rečnik u elektronskoj verziji.
- Perišić, V. (2001). Ličnost i suština u teologiji svetog Grigorija Palame. *Sveti Grigorije Palama u istoriji i sadašnjosti*. Srbinje, Ostrog, Trebinje, 40-49.
- Pešikan, M., Jerković, J. i Pižurica, M. (2009). *Pravopis srpskog jezika*, Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Tarazi, P. N. (1999). *The New Testament: An Introduction*. New York.

Abstract

TOWARDS THE SACRAL ORTHOGRAPHIC NORM – CAPITAL LETTER WRITING IN STRICTLY SCIENTIFIC SUBSTYLE OF RELIGIOUS STYLE: EXAMPLES FROM THE TEXTS IN SERBIAN AND ENGLISH LANGUAGES

The essay deals with the issues of the orthographic deviation in sacred writings from the standard orthographic norm in Serbian and English languages considering the use of uppercase letters in common nouns, pronouns, religious honorifics, names of icons (iconyms) and names of churches (ecclesionyms), etc. The aim of this analysis is to propose the orthographic norm for theological scientific works by determining the cases of this deviation. The comparative method has been applied in analyzing of the texts belonging to the strictly scientific substyle of the religious style.

There is a specific use of uppercase letter writing in theological texts which does not comply fully with the orthographic norm. There is certain inconsistency in applying uppercase letters in the theological scientific works in both Serbian and English languages. It concerns the use of uppercase letters in writing certain common nouns, pronouns (not only personal, but also possessive, demonstrative and relative pronouns relating to Christ, Mother of God and the Holy Trinity), theonyms, attributes in the names of saints, church ranks, ecclesionyms, iconyms, names of administrative church units, names of the members of different religions.

The cases of the deviation from the orthographic norm, as well as of the inconsistency in the use of uppercase letters in writing of certain words occur more frequently in Serbian than in English language. The use of uppercase letters is conditional, i.e. it is influenced by the author's perspective towards the problem he deals with and the connotative dimension. The uppercase letter marking is facultative and even in the strictly scientific works of theology it can be applied as means of expressing emotion and personal attitude.

Key words: orthographic norm, sacral orthographic standard, scientific style of theological works, strictly scientific substyle, Serbian language, English language.